

Help mij het zelf te doen

Onderpresteren te lijf gaan

'Hij heeft zoveel in zijn mars, maar het komt er niet uit.' 'Ze heeft zoveel capaciteiten, maar doet er niks mee.' We kunnen allemaal wel een leerling aanwijzen voor wie een van deze uitspraken geldt. Er wordt dan al snel geroepen: 'Ze moeten leren leren!' Maar hoe pak je dat nou aan als leerlingen al niet meer willen leren?

Anne Koolen is leerkracht
hoogbegaafdheidsonderwijs
en coördinator op
basisschool D'n Heiakker
in Deurne

Maria Montessori zei het begin 1900 al: 'Help mij het zelf te doen.' Een uitspraak die nu, meer dan ooit, van waarde is. Voor het leren in de 21^e eeuw wordt zelfregulatie gezien als een belangrijke vaardigheid. Sterker nog, uit praktijkonderzoek op basisschool D'n Heiakker in Deurne blijkt dat werken aan zelfregulerende vaardigheden voor onderpresterende hoogbegaafde leerlingen een positief effect heeft. Leer de leerlingen dus de vaardigheden om zelf aan het werk te beginnen, zelf aan het werk te blijven en zelf het werk te evalueren.

Onderpresteren

Weinig tot geen doorzettingsvermogen, slechte leer-/werkstrategieën, het afwijzen van de verantwoordelijkheid voor eigen gedrag en het leren, allemaal kenmerkend gedrag passend bij onderpresteren (Pluymakers & Span, 1999). Onderpresteren wordt omschreven als 'het lager presteren dan dat op basis van je capaciteiten van je verwacht mag worden'. Een groot probleem onder met name hoogbegaafde leerlingen. Maar vergis je niet, ook leerlingen met een gemiddelde of lage intelligentie kunnen dit gedrag vertonen. Dus een leerling uit groep 3 met een gemiddelde intelligentie die thuis al hele boekjes leest, maar op school deze vaardigheid nog niet laat zien en daar hakt en plakt, noemen we ook een onderpresteerder.

Problemen

De ene onderpresteerder valt op in de klas, want die speelt de clown, is agressief of staart de hele dag uit het raam en weigert het werk te maken. Terwijl de andere onderpresteerder zich keurig aanpast in de klas, maar thuis boos, gefrustreerd, verdrietig of depressief is. De gevolgen van onderpresteren kunnen groot zijn. Naast het

bovengenoemde gedrag kunnen leerlingen ook nog lichamelijke, psychische en/of sociale problemen ontwikkelen. Leerlingen die simpelweg niet meer kunnen lopen of spreken als gevolg van onderpresteren, leerlingen die zich niet begrepen voelen door de kinderen in de klas en de leerkracht of leerlingen die de wereld niet kunnen begrijpen en daarom niet meer op deze wereld willen zijn. Als de problemen zo groot zijn en leerlingen al langere tijd onderpresteren, dan is het bieden van uitdaging alleen niet meer genoeg. Het doorbreken van onderpresteren vraagt meer dan dat. Uit praktijkonderzoek op basisschool D'n Heiakker (de uitkomsten van dit onderzoek worden ondersteund vanuit de theorie door Kuiper, 2009) blijkt dat het expliciet aanleren en inoefenen van zelfregulerende vaardigheden een positief effect heeft op een aantal kenmerken van onderpresteren. Het aanleren van en werken met de zelfregulerende vaardigheden zorgt bij leerlingen voor een positiever beeld van het eigen doorzettingsvermogen. Leerlingen zetten vaker en effectiever leer- en werkstrategieën in en ze nemen weer meer verantwoordelijkheid over het eigen leren. Leerlingen krijgen daarnaast een positiever beeld over eigen kunnen. Hoe bereik je deze resultaten in je klas? Wat zijn die zelfregulerende vaardigheden en hoe kun je die met je leerlingen oefenen?

Zelfregulerende vaardigheden

Vooraf bedenken wat het doel van de taak is. Het plannen van de taken in de week. Bepalen welke strategieën je in gaat zetten bij het maken van de toets. Het nakijken van je werk. Een kleine greep uit een breed scala aan vaardigheden die leerlingen in het basisonderwijs doelgericht kunnen inzetten om het eigen leerproces te starten en op gang te houden. Deze

De ene onderpresteerder valt op in de klas, terwijl de andere zich keurig aanpast in de klas, maar thuis gefrustreerd, verdrietig of boos is

De personen op de foto's bij dit artikel hebben geen relatie tot de inhoud van dit artikel

Tom van Limpt

vaardigheden, die helpen bij het reguleren van gedachten, gevoelens, vermogens en gedrag, worden ook wel de zelfregulerende vaardigheden genoemd (Zimmerman, 2000). De zelfregulerende vaardigheden zijn te verdelen binnen de drie fasen van zelfregulerend leren: de voorbereidings-, uitvoerings- en evaluatiefase. En in het basisonderwijs onderscheiden we de volgende negen zelfregulerende vaardigheden: taakanalyse, planning, leerstrategieën, doorzettingsvermogen, monitoring, motivatiestrategieën, zelfevaluatie, zelfeffectiviteit en regulatie (zie ook figuur 1 hieronder voor de drie fasen).

1. Voorbereidingsfase

De leerling krijgt een nieuwe taak of les aangeboden en bekijkt of deze taak al bekend is. Daarnaast stelt de leerling zichzelf een aantal vragen om zicht te krijgen op het (eigen) doel van de taak (taakanalyse). Voor alle leerlingen, en zeker voor onderpresterende leerlingen, is het belangrijk om te weten waarom ze leren, zodat het geleerde nut en betekenis krijgt (motivatie). Ook bepaalt de leerling wat er nodig is aan onder andere materiaal en strategieën om deze taak goed te maken (leerstrategieën). Tot slot maken leerlingen in deze fase ook een planning voor het werk (planning). Leerlingen vinden het prettig wanneer er ruimte is voor eigen inbreng en eigen aanpak, het geeft hen een gevoel van autonomie. Hoogbegaafde leerlingen hebben een sterke behoefte aan autonomie.

Voor alle leerlingen is het belangrijk om te weten waarom ze leren, zodat het geleerde nut en betekenis krijgt

2. Uitvoeringsfase

De leerling bepaalt voor zichzelf hoe het nu gaat (monitoring), welke strategieën er ingezet moeten worden om verder te komen met de taak (doorzettingsvermogen) en op welke wijze hij zichzelf kan motiveren om het werk te kunnen maken (motivatiestrategieën). Sommige leerlingen kunnen de motivatie prima in zichzelf vinden en zetten positieve gedachten en ideeën over zichzelf in. Deze leerlingen hebben vertrouwen in eigen vaardigheden en kunnen vanuit dit vertrouwen hun sterke kanten inzetten en zwakke kanten aanpakken (zelfeffectiviteit). Onderpres-

Figuur 1 – De drie fasen van zelfregulerend leren

Het werken met zelfregulerende vaardigheden zorgt bij leerlingen voor een positiever beeld van het eigen doorzettingsvermogen

terende leerlingen daarentegen vinden dit erg moeilijk. Zij hebben de motivatie voor school en leren verloren, en kunnen ook niet meer zien waar hun sterke kanten zitten. Zij hebben dan ook veelal externe motivatie nodig van bijvoorbeeld klasgenoten, de leerkracht of de ouders.

3. Evaluatiefase

Aan het eind van de taak controleren de leerlingen het eigen werk en lopen ze de taak nog even na. Ze bekijken voor zichzelf, of indien nodig met een beetje sturing van de leerkracht, of de (eigen) doelen van de taak behaald zijn. Welke factoren hebben belemmerend of juist bevorderend gewerkt? En wat is hiervan in hun ogen de invloed op de aanpak voor de volgende keer (zelfevaluatie)?

Expliciet en impliciet aanleren

De zelfregulerende vaardigheden dienen zowel expliciet als impliciet aangeleerd te worden. Expliciet gebeurt dit door inzicht te geven in de verschillende vaardigheden en deze gericht aan te leren. Deze vaardigheden kunnen ook verweven worden in de reguliere instructie en opdrachten waardoor je impliciet aan de zelfregulerende vaardigheden werkt. Leerlingen zijn op jonge leeftijd al in staat om met voldoende instructie de zelfregulerende vaardigheden toe te passen. Kijk maar eens hoe goed kleuters kunnen plannen op het planbord. Een manier om expliciet te werken aan de zelfregulerende vaardigheden is het werken met een trainingsprogramma voor leerlingen. De vaardigheden worden aangeboden en uitgelegd. Er is aandacht voor waarom de zelfregulerende vaardigheden van belang zijn en waar deze je bij kunnen helpen. Daarnaast worden er opdrachten aangeboden waarbij alleen een specifieke vaardigheid geoefend wordt. Trainingsprogramma's hebben een positief effect op leeruitkomsten, strategiegebruik en motivatie (Dignath, Büttner, & Langfeldt, 2008). Juist deze laatste aspecten staan bij een onderpresterende leerling onder druk. Door het vergroten van de kennis over hoe leren nu eigenlijk werkt, de leerling mee te nemen in het leerproces en de leerling ook nog eens zeggenschap te geven over het eigen leren, geven we de leerling het eigenaarschap over het leren terug. Het aanleren en het gebruik van de zelfregulerende vaardigheden dient verweven te worden in de reguliere instructie en in samenhang met een ander vak. Dat vraagt om uitdagende, afwisselende, complexe leeractiviteiten die erop gericht zijn leerlingen te leren sturing te geven aan het leerproces (Van Grinsven

& Tillema, 2006). Specifieke vaardigheden moeten ingezet en geoefend worden zonder dat deze vooraf benoemd zijn. Zo worden de zelfregulerende vaardigheden verbonden met leerinhouden en worden er leermomenten gecreëerd waarbij je als leerkracht gewenst gedrag kunt laten zien. Leerlingen ervaren het nut van het geleerde, zien en ervaren de voordelen en leren hoe je de vaardigheid aanpast en toepast in een andere context (Dignath, Büttner, & Langfeldt, 2008).

Trainingsprogramma

Hoe kun je in de praktijk aan de slag gaan met zelfregulerende vaardigheden? De leerlingen van groep 7/8 van basisschool D'n Heiakker werken al een aantal weken met een coachingsinstrument rondom de zelfregulerende vaardigheden. Bij aanvang hebben de kinderen een overzicht gekregen van de drie fasen van zelfregulerend leren en welke vaardigheden binnen deze fasen gevraagd worden zodat ze dit er elke les bij kunnen pakken. Elke dag/week kiezen de leerlingen samen met de leerkracht een van de negen vaardigheden of een van de drie fasen uit waar zij zich de gehele dag/week op focussen. De betreffende vaardigheid

Zelfregulerende
vaardigheden
dienen zowel
expliciet als
impliciet aange-
leerd te worden

Wilbert van Woensel

ervoor om op zijn kaartje de betekenis van het woord 'doel' op te schrijven met daarbij de afbeelding van een dartbord. Het kaartje krijgt een vaste plaats op zijn tafel zodat hij er steeds aan herinnerd wordt. Hij bepaalt vervolgens dat hij bij elke spellingtaak probeert vast te stellen wat er nu eigenlijk gevraagd wordt: wat is de kern van de taak? Hij bespreekt met een klasgenoot, die zichzelf hoger heeft geplaatst, wat het doel van de taak kan zijn. Ze proberen samen tot een gezamenlijk doel te komen. De leerkracht bespreekt daarna klassikaal bij elke les het doel van de opdracht. Hierbij wordt de leerlingen gevraagd de doelen te verwoorden naar elkaar en samen kiezen ze vervolgens de eigen doelen voor deze specifieke taak. De leerling die het stellen van doelen lastig vindt, kan veel oefenen met het stellen van doelen, omdat dit bij elke les terugkomt en wanneer de leerkracht dit vergeet, vraagt hij naar het doel van de les. Na drie weken lukt het hem om zelfstandig het doel bij spelling vast te stellen en probeert hij dit ook al bij andere vakken te doen. Leerlingen ontwikkelen het gevoel voor wanneer en hoe ze de geleerde kennis en vaardigheden kunnen gebruiken. Leertaken worden interessant, uitdagend en vooral als nuttig ervaren, en dat leidt zeker bij onderpresterende leerlingen tot een verhoogde motivatie en toename in het gebruik van strategieën (Van Grinsven & Tillema, 2006). ●

wordt besproken met de hele groep, waarbij gekeken wordt naar inhoud, maar ook naar nut en bruikbaarheid. De leerlingen maken ook een inschatting van hun eigen niveau (van onwetend tot expert) betreffende de vaardigheid en wat ze moeten kunnen om één niveau hoger te komen. Deze inschatting laten ze aan de klas zien door een pion van zichzelf op de toren te plaatsen. Tot slot kiezen ze een samenwerkingspartner die één niveau hoger of één niveau lager staat.

Aan het werk

De klas kiest voor de vaardigheid 'doelen stellen'. Een leerling vindt dit nog erg lastig en plaatst zichzelf dan ook bij het niveau van beginner. Hij bepaalt voor zichzelf dat hij een stap hoger mag wanneer hij het doel van de spellingles kan bepalen. De leerkracht kijkt met de klas een filmpje waarop het belang van het stellen van doelen naar voren komt, hierover gaan ze ook nog samen in gesprek. Naar aanleiding van dit gesprek maken de kinderen individueel een geheugenkaartje: een kaartje met daarop een spreuk, zin of afbeelding die helpt bij de opdracht van die dag/week. De leerling die het stellen van doelen lastig vindt, kiest

VERDER LEZEN!

- Butler, D.L., Perry, N.E. & Schnellert, L. (2016). *Developing Self-Regulating Learners*. Toronto, CA: Pearson Canada.
- Scheepens, N. & Bakx, A. (2016). Zelfregulatie, op naar succes! *JSW*, 100 (8), 12-15.
- Filmpje over zelfregulerend leren: www.youtube.com/watch?v=u8DLeofaeMM.

LITERA TUUR!

- Dignath, C., Büttner, G., & Langfeldt, H.P. (2008). How can primary school students acquire self-regulated learning most efficiently? A meta-analysis on self-regulation training programmes. *Educational Research Review*, 3 (2), 101-129. doi:10.1016/j.edurev.2008.02.003.
- Grinsven, L. van & Tillema, H. (2006). Learning opportunities to support student self-regulation. *Educational Research*, 48 (1), 77-91. doi:10.1080/00131880500498495.
- Kuipers, J. (2009). Onderpresteren. In E. van Gerven (Ed.), *Handboek Hoogbegaafdheid voor het Basisonderwijs* (pp. 48-62). Assen: Van Gorcum.
- Pluymakers, M. & Span, P. (1999). Onderpresteren. In J. Nelissen & P. Span (Red.), *Begaafde kinderen op de basisschool: suggesties voor didactisch handelen* (pp. 82-98). Baarn: Bekadidact.
- Zimmerman, B.J. (2002). Becoming a Self-Regulated Learner: An overview. *Theory into practice*, 41 (2), 64-70.

Wil jij op de hoogte blijven van de ontwikkelingen in het basisonderwijs?

Neem nu een abonnement op JSW

Wil je niets missen, neem dan een abonnement op HJK én JSW en betaal slechts €119,50 per jaar

JSW lezen op tablet en pc via Schooltas

Ontvang 10 x JSW

Krijg toegang tot het digitaal archief

Studenten ontvangen 40% korting

Samen voor €79,- per jaar

Meer weten? Ga naar www.jsw-online.nl of bel 088-2266692